

Вислоцька Т. Ю.,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

КЛАСИФІКАЦІЯ ТАЄМНИЦЬ, ЩО ОХОРОНЯЮТЬСЯ НОРМАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

CLASSIFICATION OF SECRETS PROTECTED BY CRIMINAL LAW

Проведено дослідження класифікації таємниць в кримінальному праві. Проведений аналіз засвідчив, що підходи до здійснення класифікації таємниць вивчені недостатньо. У статті проведено аналіз різних підходів до класифікації таємниць. Наголошено, що найбільш обґрунтованим для класифікації таємниць є використання такого критерію, як врахування суспільних відносин, що захищені кримінальними нормами.

Ключові слова: таємниця, класифікація, види таємниць, критерії класифікації.

Проведено исследование классификации тайны в уголовном праве. Проведенный анализ показал, что подходы к осуществлению классификации тайны изучены недостаточно. В статье проводится анализ различных подходов к классификации тайны. Отмечено, что наиболее обоснованным для классификации тайны является использование такого критерия, как учет общественных отношений, защищенных уголовными нормами.

Ключевые слова: тайна, классификация, виды тайн, критерии классификации.

A study of the classification of secrets in criminal law. The analysis showed that approaches to the implementation of the classification of secrets has been insufficiently studied. The article analyses different approaches to the classification of secrets. Noted that the most reasonable for the classification of secrets is the use of such criteria as the public relations protected by criminal norms.

Key words: mystery, classification, types of secrets, classification criteria.

Виникнення нових суспільних відносин у кінці ХХ ст. сприяло внесенню змін до кримінального законодавства. КК України було взято під кримінально-правову охорону нові види таємниць – комерційну таємницю, банківську таємницю, таємницю приватного життя або особисту таємницю, таємницю голосування тощо.

Мета статті – проаналізувати погляди науковців щодо класифікації таємниць в кримінальному праві, дослідити сучасні підходи до визначення видів таємниць та обґрунтувати найбільш прийнятний критерій для класифікації таємниць в кримінальному праві.

Як показало вивчення наукової літератури, різним аспектам проблем класифікації таємниць увагу приділяють такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Є.К. Волчинська, О.В. Герасименко, С.Г. Гордієнко, С.Л. Ємельянов, Б.А. Кормич, С.В. Кузьмін, С.М. Кучанський, В.О. Олійник, К.О. Папеева, С.М. Паршин, Г.О. Шлома та ін.

Як слушно стверджує О.В. Олійник, чинним законодавством визначено близько двох десятків таємниць та декілька видів конфіденційної інформації [1, с. 57]. С.Г. Гордієнко взагалі нараховує одних таємниць аж 36 [2, с. 233]. Із цього приводу С.Л. Ємельянов зазначає про те, що визначення таємної інформації, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю слідства та іншу, передбачувану законом таємницю, не є вдалим, бо навіть порахувати, скільки видів таємниць у тому чи іншому обсязі (від окремого закону – до простої згадки) вміщується зараз у національному законодавстві досить важко [3, с. 133]. Наприклад, у посібнику за загальною редакцією В.С. Сідака наведено 12 видів таємниць [4, с. 100], у монографії

Б.А. Кормича згадується 17 видів таємниць [5, с. 124], у дослідженні Г.О. Шломи нараховано 23 види таємниць [6, с. 15]. На нашу думку, проблема класифікації таємниць пов'язана з тим, що дослідники використовують різні критерії для віднесення її до того чи іншого різновиду.

Об'єктом нашого дослідження є ті види таємної інформації, яка охороняється кримінальним правом. Більшість режимів зазначених видів таємниць переживає своє становлення, тому термінологія у сфері їх обігу є не досить узгодженою. Практичне застосування цих понять в Україні виявило недосконалість законодавства як у визначенні видів таємниць, так і засобів їх кримінально-правового захисту.

Різноманітність охоронюваних законом таємниць викликає необхідність їх наукової класифікації. Відсутність єдності та внутрішньої узгодженості вимагають розподілу їх за класами. Наукова класифікація таких таємниць в інтересах кримінального права має велике теоретичне і практичне значення. Її основна мета – на основі одного важливого критерію виділити класи, групи і види охоронюваної кримінальним законодавством таємниць, глибоко вивчити і проникнути в зміст кожного з видів таємниць. Для кримінального законодавства питання класифікації таємниць на окремі види має особливе значення як для кваліфікації конкретних злочинів, так і для відмежування суміжних складів злочинів один від одного.

На нашу думку, для виділення критерію класифікації таємниць, які охороняються кримінальним законодавством, доцільно врахувати дві основні умови: 1) він повинен виражати найбільш характерну, суттєву ознаку кола таємниць, що охороня-

ються кримінальним законодавством; 2) критерій повинен бути спроможним виступати як підстава для поділу. Водночас класифікації не можуть мати вичерпного характеру, так як існує велика кількість критеріїв для класифікації.

Варто погодитися з позицією С.М. Паршина, який, досліджуючи класифікацію таємниці, зазначив, що в кримінально-правовій науці інститут таємниці поділяють на два види: 1) законодавчо-доктринальний, що пов'язує критерії поділу таємниць з їх закріпленням в законі; 2) теоретико-доктринальний – оснований на виділенні якоїсь ознаки, що властива всім або певним видам таємниці [7, с. 9]. Цю позицію підтримує В.С. Шапіро, який виділяє такі основні види класифікації таємної інформації, як законодавча і доктринальна (теоретична) [10, с. 258].

У КК України проведена законодавчо-доктринальна класифікація таємниць із врахуванням об'єкта кримінально-правової охорони. Аналіз безпосередніх об'єктів складів злочинів, передбачених відповідними статтями КК України, дозволяє виділити окремі види кримінально-правового захисту таємниці: 1) таємниця приватного життя: інформація про особу – ч. 2 ст. 154; 189; 381; 386; таємниця голосування – ст. 159; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції – ст. 163; таємниця усиновлення (удочеріння) – ст. 168; порушення недоторканності приватного життя – ст. 182; 2) професійна таємниця: лікарська таємниця – ст. ст. 132, 145; адвокатська таємниця – ст. 397; 3) комерційна та банківська таємниця – ст. ст. 231, 232; 4) комп'ютерна інформація з обмеженим доступом – ст. ст. 361-2, 362; 5) службова таємниця: службова інформація – ст. 330; таємниця слідства – ст. 387; 6) державна таємниця – ст. 111, 114, 328, 329, 422. Саме кримінальний закон покликаний здійснювати функцію охорони цих видів таємниці.

Однак використання такого критерію для класифікації таємниць як об'єкт кримінально-правової охорони є досить таки умовним, адже закріплення окремих різновидів таємниць свідчить про те, що вони посягають на різні родові об'єкти, а тому і розміщені в різних розділах КК, наприклад, ст. ст. 154 і 182 КК України, ст. ст. 328 і 422 КК України.

Вченими-теоретиками, які розглядали проблеми правового захисту таємниці, систематизація різних її видів за найбільш характерними ознаками проводилась неодноразово. Одні дослідники пропонують класифікувати інформацію з обмеженим доступом залежно від її власника. Так, Г. Шнейкерт виділяє великі групи конфіденційної інформації, сформовані за ознакою визначеності або віднесеності до кола осіб, які володіють таємницею. Першу групу тут складають індивідуальні секрети, що виникають між двома конкретними особами або у вигляді знань однієї особи. Друга група таємниць включає в себе секрети колективні, що виникають у ширшому, часом абсолютно невизначеному колі осіб [11, с. 14].

На фоні розвитку сучасних суспільних відносини вищенаведений підхід дещо застарів. Сьогодні має

місце більш новітня класифікація з врахуванням вищенаведеного критерію: «До першої групи віднесені державна таємниця (шпигунство, розголошення державної таємниці) і службова таємниця (розголошення відомостей, що є власністю держави, але не становлять державної таємниці), тобто публічно-правова таємниця. До другої групи віднесені злочини, предметом яких є інформація, що є власністю фізичних та недержавних юридичних осіб – приватноправова таємниця (порушення недоторканності приватного життя, порушення таємниці голосування, порушення таємниці листування, розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)), професійна таємниця (лікарська), комерційна та банківська таємниця» [12, с. 22].

Заслужує на увагу класифікація, використана С.В. Кузьмінім. Автор пропонує проводити доволі розгорнуту класифікацію таємниці за двома основними критеріями. Першим критерієм так званої видової класифікації він визначає характер суспільних відносин, що виникають з приводу інтересів охорони тієї чи іншої таємниці. У зв'язку з цією обставиною дослідником пропонуються такі види таємниць: а) таємниця, пов'язана із забезпеченням конституційних та інших прав особи (особиста таємниця); б) таємниця, пов'язана з інтересами сімейного життя (сімейна таємниця усиновлення); в) таємниця, пов'язана з інтересами підприємницької діяльності (комерційна і банківська таємниця); г) таємниця, пов'язана із забезпеченням безпеки держави (державна таємниця); д) таємниця, пов'язана з інтересами державної служби та служби в органах місцевого самоврядування (посадова службова таємниця); е) таємниця, пов'язана з інтересами служби в комерційних та інших організаціях (інша службова таємниця); ж) таємниця, пов'язана з інтересами досудового розслідування (слідча таємниця); з) таємниця, пов'язана з нормальним відправленням правосуддя і провадженням досудового слідства (таємниця слідства); и) таємниця, пов'язана із забезпеченням безпеки суб'єктів порядку управління (таємниця безпеки суб'єктів порядку управління). В якості іншого критерію класифікації таємниці автор пропонує використовувати таку ознаку, як законодавча техніка і виділяє такі види таємниці: а) безпосередня – вказівка на охорону якої міститься в нормах права; б) опосередкована – пряма, вказівка на яку в тексті правової норми відсутня, але таємниця має правове значення у силу припису інших актів законодавства або норм міжнародного права [13, с. 9–10].

Запропонована класифікація, поза сумнівом, являє собою певний інтерес під час вивчення таємниці, яка охороняється нормами кримінального законодавства. Однак окремі моменти цієї класифікації є спірними. Так, наприклад, на нашу думку, не можливо погодитися з автором із приводу формулювання «сімейна таємниця усиновлення». Аналізуючи чинне кримінальне законодавство, видається не зовсім коректним щодо тексту закону ототожнення сімейної таємниці і таємниці усиновлення (удочеріння) шляхом їх злиття в єдину словесну конструкцію.

Підтвердженням цьому слугує те, що законодавець помістив склади злочинів, що передбачають відповідальність за порушення недоторканності приватного (у тому числі і сімейного) життя та розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) в різних статтях КК України – у ст. 182 та ст. 168 відповідно.

Іншим спірним питанням у наведеній класифікації є віднесення таких видів таємниць, як комерційна і банківська до таємниці, пов'язаної з інтересами підприємницької діяльності. Якщо проаналізувати склад злочину, передбачений ст. 232 КК України (розголошення комерційної або банківської таємниці), розміщеної законодавцем в розділі 7 КК України «Злочини у сфері господарської діяльності», стає очевидним, що в якості об'єкта цієї групи складів злочинів можна виділити суспільні відносини, що складаються з приводу нормального, встановленого законом порядку здійснення господарської діяльності. У доктрині господарського права обґрунтованою є думка, що підприємницька діяльність є одним із видів господарської діяльності [14, с. 102], з якою варто погодитись. І якщо інститут комерційної таємниці більшою мірою пов'язаний із здійсненням саме господарської діяльності, то щодо банківської таємниці з цілковитою впевненістю цього факту підтвердити не можна. Адже для банківської таємниці притаманний специфічний характер, що вибрав у себе ознаки як комерційних, так і професійних секретів, а також таємниці приватного життя, і являє собою конгломерат публічних і приватних інтересів.

На нашу думку, у цій класифікації доцільним було б віднесення комерційної і банківської таємниці до таємниці, пов'язаної з інтересами господарської та іншої економічної діяльності.

Предметний критерій класифікації таємниці використав і А. Мнацаканян, який пропонує розглядати як самостійний вид злочинних діянь злочини проти інформаційної безпеки, аналогічно як це має місце у КК Польщі. У зв'язку з цим автор виділяє злочини проти інформаційної безпеки держави, злочини проти інформаційної безпеки особи, злочини проти інформаційної безпеки суспільства, комп'ютерні злочини [15, с. 271].

Є.К. Волчинська пропонує класифікацію таємниць за характером походження: на первинні і похідні. До першої групи вона відносить таємниці, безпосередньо пов'язані з життєдіяльністю суб'єкта, наприклад: особиста таємниця – фізична особа, комерційна таємниця – юридична особа (суб'єкт господарської діяльності), державна і службова таємниця – орган державної влади. До другої групи нею були віднесені насамперед професійні таємниці (лікарська таємниця, таємниця сповіді, таємниця банківських вкладів, нотаріальна таємниця та ін.) [16, с. 17–21].

Очевидно, що така класифікація не позбавлена логіки і по суті є своєрідним вираженням ідеї відмежування конфіденційної інформації від інших видів інформації обмеженого доступу. З огляду на цю класифікацію можна сміливо віднести конфіденційну інформацію до переліку «похідних таєм-

ниць», тобто тих випадків, коли інформація довірена суб'єктом таємниці іншій особі в разі дотримання обов'язкової умови збереження її конфіденційності.

Водночас вищенаведена класифікація не позбавлена недоліків, так як існують такі категорії, як, наприклад, службова таємниця, яка включає в себе відразу два складники: перший – це відомості, довірені іншими особами державному органу за умови збереження їх конфіденційності, другий – відомості, створені самим державним органом у процесі здійснення своєї діяльності, розповсюдження яких може призвести до негативних наслідків. Відповідно очевидно, що перша група відноситься до «похідних таємниць», тоді як друга до «первинних».

Як ще одну пропозицію щодо класифікації конфіденційних відомостей, охоронюваних законом в режимі таємниці, хотілося б навести позицію В. Михайлова. Автор об'єднує всі види таємниць у три основні групи.

До першої групи в цій класифікації належать відомості, що становлять таємницю приватного життя: а) банківська таємниця (таємниця вкладів); б) лікарська (медична) таємниця; в) таємниця листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень; г) таємниця досудового слідства; д) нотаріальна таємниця; е) таємниця усиновлення; ж) таємниця страхування; з) адвокатська таємниця; і) таємниця сповіді; к) таємниця голосування; л) відомості про заходи безпеки суддів, посадових осіб правоохоронних і контролюючих органів.

До другої групи належать відомості, що становлять комерційну таємницю, а також інші конфіденційні дані, пов'язані з економічною діяльністю. До цієї самої групи автор відносить журналістську та редакційну таємницю.

До третьої групи в цій системі таємниць віднесені державні секрети, що включають: а) державну таємницю; б) службову таємницю; в) іншу службову інформацію [17, с. 5–8].

На нашу думку, така класифікація таємниць, що охороняються нормами кримінального законодавства, видається найбільш дискусійною з усіх наведених вище у зв'язку з вкрай нестандартним підходом до неї. Так, по-перше, абсолютно незрозуміла позиція автора щодо природи професійної таємниці, до речі, не виділеної ним в самостійну групу конфіденційної інформації, а віднесеної як підвид до таємниці приватного життя. По-друге, лікарська таємниця ототожнена з медичною, хоча вони є різні за своєю правовою природою. По-третє, позбавлений будь-якого змісту розгляд журналістської та редакційної таємниці як підвидів комерційної таємниці. По-четверте, викликає подив віднесення службової таємниці до складу державних секретів.

Нестандартний підхід до класифікації таємниць в кримінальному праві використала К.О. Папеева. Автор класифікує таємниці залежно від суб'єктного складу правовідносин, що виникають у зв'язку з функціонуванням цього інституту. Залежно від суб'єктного складу виділяється два види правовідносин, що виникають у зв'язку з необхідністю охорони

таємниці: абсолютні, у яких праву власника інформації на недоторканність таємниці кореспондує обов'язок невизначеного кола осіб не порушувати таку недоторканність будь-яким способом; відносні, у яких праву власника на недоторканність таємниці кореспондує обов'язок чітко визначеного кола осіб не розповсюджувати цю інформацію. Виходячи з названих видів відносин, всі наявні таємниці автор поділяє на дві категорії: 1) таємниці з режимом абсолютної охорони (державна таємниця, комерційна таємниця, таємниця приватного життя; 2) таємниця з режимом відносної охорони [18, с. 41–42]. Останні поділяються залежно від характеристик зобов'язаних суб'єктів на прості (таємниці зі спеціальним статусом) і комплексні. До таємниць зі спеціальним статусом належать професійна таємниця (адвокатська, банківська, лікарська, журналістська, нотаріальна таємниця, таємниця сповіді тощо) [19, с. 26], службова таємниця (таємниця наради суддів, податкова таємниця та ін.) [20, с. 45], доторканна таємниця – сукупність відомостей, які суб'єкт отримує через своє постійне або тимчасове залучення до певної сфери соціальної діяльності, не зумовленої його основним родом занять (наприклад, потерпілий, свідок, присяжний зобов'язані дотримуватися таємниці слідства та/або судочинства). Відмінність доторканної таємниці від професійної та службової полягають у тому, що професія особи не може в цьому випадку бути підставою для ознайомлення з відомостями обмеженого доступу.

Інформація, що становить той чи інший вид таємниці спеціального статусу, на відміну від таємниць з режимом абсолютної охорони, має змішаний характер. Будь-яка з цих таємниць може включати відомості, що являють собою як таємницю приватного життя, так і комерційну та державну таємницю. Крім того, одні й ті самі відомості залежно від суб'єкта можуть бути як професійною, так і службовою, і доторканною таємницею. Наприклад, для лікаря інформація про хворобу пацієнта – професійна таємниця, а для слідчого, що отримав ці відомості у зв'язку з провадженням у справі – службова.

Такі таємниці зобов'язані зберігати дві або всі три категорії суб'єктів, які мають спеціальний статус. Вони є комплексними, оскільки являють собою одночасно і професійну, і службову, і доторканну

таємницю. При цьому істотною відмінністю комплексних таємниць від простих є те, що їх видова належність залишається попередньою. Останнє зумовлено тим, що статус зобов'язаних суб'єктів визначається їх залученням до однієї і тієї самої сфери діяльності, виходячи з чого комплексні таємниці можна також назвати таємницями сфери діяльності. До них відносяться, наприклад, процесуальна таємниця, медична таємниця та ін.

Вищенаведена класифікація є прогресивною, оскільки частково вирішує питання віднесення таємниці до того чи іншого виду, а також пояснює окремі випадки, що виникають на практиці, щодо трансформування таємниці з одного виду до іншого.

На нашу думку, найбільш прийнятною для класифікації таємниці, охоронюваної кримінальним правом, є її поділ на види з врахуванням суспільних відносин, що захищені кримінальними нормами. Саме характер суспільних відносин, що виникають з приводу інтересів охорони тієї чи іншої таємниці, повинен лежати в основі видової класифікації таємниці в кримінальному праві. Враховуючи всі наведені позиції щодо питання класифікації таємниці, що охороняється законом, і спираючись на норми чинного законодавства, що передбачає відповідальність за порушення конфіденційності певного роду інформації, нам видається, що всі відомості, що містять таємницю, можуть бути поділені, виходячи з характеру суспільних відносин, що виникають з приводу інтересів охорони тієї чи іншої конфіденційної інформації, на такі види: 1) таємниця приватного життя (включаючи сімейну та особисту); 2) професійна таємниця; 3) комерційна та банківська таємниця; 4) службова таємниця; державна таємниця (включаючи військову).

Представлена класифікація дає змогу виділити сукупність тотожних, наділених подібними ознаками таємних відомостей в окрему групу з метою встановлення єдиного режиму правової охорони такої інформації. З позиції ж вирішення кримінально-правових питань точно і об'єктивно класифікована таємна інформація дає змогу безпомилково проводити процес кваліфікації конкретного вчиненого злочину, виділяючи, виходячи з природи таємниці, ознаки того об'єкта, якому внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння була заподіяна певна шкода.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Олійник В.О. Правові засади доступу до інформаційних ресурсів України: проблеми правового режиму інформації / В.О. Олійник // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 2. – С. 54–60.
2. Гордієнко С.Г. Конфіденційна інформація та «таємниці»: їх співвідношення / С.Г. Гордієнко // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 223–238.
3. Емельянов С.Л. Проблемні аспекти класифікації інформації з обмеженим доступом в Україні / С.Л. Емельянов // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов, В.М. Дрьомін, Ю.П. Алєнін та ін. ; відпов. за вип. В.М. Дрьомін ; МОНмолодьспорт України, НУ «ЮОА». – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – Т. 12. – С.130–140.
4. Організаційно-правові основи захисту інформації з обмеженим доступом : [навчальний посібник] / за заг. ред. В.С. Сідака. – К., 2006. – 232 с.
5. Кормич Б.А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України : [монографія]. – О., 2003. – 472 с.
6. Шлома Г.О. Адміністративно-правове забезпечення службової таємниці в органах внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Г.О. Шлома. – Д., 2008. – 23 с.
7. Паршин С.М. Тайна в уголовном законодательстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / С.М. Паршин. – Новгород, 2006. – 20 с.

8. Шапіро В.С. Окремі питання правового регулювання інформації / В.С. Шапіро // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького ун-ту управління та права. – 2011. – № 3. – С. 255–260.
9. Шнейкерт Г. Тайна преступника и пути к ее раскрытию (к учению о судебных доказательствах) / Г. Шнейкерт. – М. : Право и жизнь, 1925. – 184 с.
10. Кучанський С.М. Особливості кримінально-правової охорони інформації з обмеженим доступом (міжнародний досвід) / С.М. Кучанський // Правова держава. – 2012. – № 15. – С. 147–151.
11. Герасименко О.В. Таємниця як об'єкт правових відносин в інформаційній сфері / О.В. Герасименко // Наука і правоохорона. – 2014. – № 1(23). – С. 21–26.
12. Кузьмин С.В. Тайна в уголовном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С.В. Кузьмин. – Ставрополь : Ставропольский гос. ун-т, 2000. – 23 с.
13. Махінчук В.М. Розмежування понять господарської та підприємницької діяльності за законодавством України / В.М. Махінчук // Університетські наукові записки. – 2012. – № 3(43). – С. 97–103.
14. Мнацаканян А. Классификация преступлений против информационной безопасности Российской Федерации с точки зрения текущей общественно-политической ситуации / А. Мнацаканян // Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал. – 2014. – № 2. – С. 270–273.
15. Волчинская Е.К. Коммерческая тайна в системе конфиденциальной информации / Е.К. Волчинская // Информационное право. – М. : Юрист, 2005. – № 3. – С. 17–21.
16. Михайлов В. Право на тайну / В. Михайлов // Закон. – 1998. – № 2. – С. 5–8.
17. Папеева К.О. Некоторые проблемы классификации тайн в российском уголовном законодательстве / К.О. Папеева // Научный поиск. – 2014. – №3. – С. 39–44.
18. Рожнов А.А. Уголовно-правовая охрана профессиональной тайны : дис. ... канд. юрид. наук / А.А. Рожнов. – Казань, 2002. – 206 с.
19. Занина Т.М. Защита сведений, составляющих служебную тайну / Т.М. Занина, В.И. Золотарев // Государство, право, общество: материалы научно-практической конференции Липецкого филиала Воронежского института МВД РФ. – Ч. 1 : Актуальные проблемы развития российской правовой системы и законодательства. – Липецк, 2003. – С. 43–46.